

Zbigniew Lew-Starowicz

Wychowanie seksualne w procesie kształcenia

Collectanea Theologica 50/1, 21-33

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZBIGNIEW LEW-STAROWICZ, WARSZAWA

WYCHOWANIE SEKSUALNE W PROCESIE KSZTAŁCENIA

W ostatnim 30-leciu nastąpił radykalny zwrot postaw wobec wychowania seksualnego. Lapidarnie ujmując, można ten zwrot określić jako przejście z postawy represyjno-tłumiącej na dowartościowującą sferę płci, seksualizmu, erotyzmu.

Postawa represyjno-tłumiąca utrzymywała się przez szereg stuleci i jej przejawy spotykamy w wielu publikacjach poświęconych wychowaniu. Jej źródłem były zahamowania i trudności seksualne samych wychowawców, wpływy manicheizmu, fobie i lęki wynikające z ewolucji kultury zachodnioeuropejskiej (np. mit kobiety fatalnej), specyficzne cechy obyczajowości mieszczańskiej, przeniesienia wzorów życia ascetycznego na życie seksualne itp. Jakie były efekty wychowawcze tej postawy, ujawnia psychoanaliza. Wnioski, do których doszedł Freud wynikały z ciężenia tej postawy na rozwoju psychoseksualnym ówczesnego pokolenia. Tak więc nie bez powodu zrodził się system terapeutyczny i teoretyczny, którego fundamentem były lęki, fobie, kompleksy seksualne i to sięgające wczesnego dzieciństwa.

Zmiana tej postawy dokonała się dzięki nałożeniu się na siebie kilku przyczyn: zmiana obyczajowości (błędnie określana jako tzw. rewolucja seksualna), emancypacja kobiet, popularyzacja zagadnień psychologicznych, gwałtowny postęp i rozkwit wiedzy seksuologicznej, masowe badania socjoseksuologiczne. Dowartościowanie sfery seksualnej doprowadziło w konsekwencji do zmian w systemie wychowawczym. Powstały programy edukacji seksualnej o bardzo zróżnicowanym charakterze; znane są z radykalizmu programy szwedzkie, bardziej umiarkowane angielskie, przeładowane erudycją francuskie itd. Faktem stało się wprowadzenie tych programów do procesu kształcenia w systemie oświatowym wielu krajów, nie ominęło to również Polski.

Analiza tych programów wskazuje na szereg istniejących rozbieżności i sprzeczności wśród ich twórców. Wynika to przede wszystkim z formacji teoretycznej autorów, zróżnicowanych tradycji danego kraju oraz odmiennych celów i założeń danego programu. Nie wdając się w bliższe szczegóły można istniejące programy następująco sklasyfikować.

Programy uświadamiające mają na celu dostarczenie niezbędnej wiedzy o podstawach płciowości, seksualizmu, psychofizjologii współżycia, płodności, typowej patologii. Istnieje u ich podstaw przekonanie, że większość problemów w życiu seksualnym wynika z niewiedzy. Obiektywizacja popularnej wiedzy na wspomniane tematy wolna jest od wszelkich prób stwarzania określonych postaw u wychowanków. Pozostawia się to samym zainteresowanym, którzy mają prawo sami określać swoje normy, zasady i rodzaje zachowań.

Natomiast programy o określonej ideologii wychowawczej łączą uświadomienie seksualne z formowaniem postaw wychowanków w oparciu o system ideologiczny lub teoretyczny. Należą tu programy poszczególnych wyznań, światopoglądów, szkół teoretycznych.

Programy wreszcie wspomagające rozwój psychoseksualny łączą uświadomienie seksualne z mobilizacją do przemyśleń, świadomego formowania postaw u wychowanków. Opierają się na założeniu, że każdy musi znaleźć własną drogę rozwoju i samookreślenia w roli seksualnej, a życie w pluralistycznym społeczeństwie zmusza do dokonywania wyborów przy jednoczesnym poszanowaniu zróżnicowanych postaw innych.

W Polsce mamy przykłady propozycji programowych ze wszystkich z wymienionych wyżej grup. Dotąd jednak brak jest programu przystosowanego do ciągłości rozwoju psychoseksualnego. Sama idea wychowania seksualnego stała się tak oczywista i popularna, że wzrosło zapotrzebowanie na wychowanie w systemie oświatowym jak i publicystycznym, wiele też mówi się o wychowaniu seksualnym w rodzinie. Należy jednak najpierw określić obiektywne możliwości takiego wychowania.

I. Wychowanie seksualne w Polsce

Czynniki sprzyjające wychowaniu seksualnemu

Najpierw widziałbym zapotrzebowanie na programy wychowawcze ze strony rodziców, systemu oświaty jak i samych zainteresowanych. Można powiedzieć o powszechności tych oczekiwań w naszym społeczeństwie i wyczuwanej potrzeby takiego wychowania. Stwarza to odpowiedni grunt wychowawczy. Sprzyja temu wzrost liczby tytułów opublikowanych książek i opracowań służących wychowaniu seksualnemu. Mamy obecnie dość duże piśmiennictwo i publikacje fachowe, popularne. Łączna ilość tytułów obejmuje 165 pozycji książkowych i ponad 2 000 popularnonaukowych w różnych periodykach. Należy dodać do tego wiele tysięcy opublikowanych artykułów prasowych. Jakkolwiek zróżnicowany jest poziom tych publikacji, jednak sama ich ilość, szybkie znikanie, zainteresowanie wśród czytelników potwierdza zapotrzebowanie na te tematy,

a jednocześnie przyczynia się do ogólnego wzrostu poziomu wiedzy seksualnej. Również zauważa się upowszechnianie tematyki seksualnej w radio i TV. W ostatnich latach mieliśmy kilkaset audycji tego typu, co również przyczynia się do popularyzacji wychowania seksualnego. Innym już masowym zjawiskiem są oddziaływania wychowawcze w szkołach, na uczelniach, w klubach młodzieży, w ośrodkach duszpasterskich itp. W ostatnich latach widoczny jest wzrost zainteresowania i „zielone światło” ze strony administracji państwowej dla młodzieżowych zagadnień małżeńskich, rodzinnych, seksualnych. Potwierdzeniem pośrednim tych czynników jest wzrost liczby zakładów i ośrodków naukowych zajmujących się m. in. wychowaniem seksualnym. Warto również zwrócić uwagę na słabe tradycje purytańskie w naszym społeczeństwie. Purytanizm jest sprzężony z protestantyzmem i stąd w krajach tradycyjnie protestanckich większa była „rewolucja seksualna”. Należy podkreślić ten mechanizm, bowiem często można spotkać się z bezkrytycznym odnoszeniem warunków w Polsce do krajów zachodnich.

Czynniki nie sprzyjające wychowaniu seksualnemu

Moim zdaniem, jako pierwszoplanowy czynnik występuje powszechność tabu seksualnego w rodzinie. W świetle różnych badań można stwierdzić, że ponad 90% rodzin zajmuje postawę tabu wobec spraw seksu, a świadome i pozytywne działania wychowawcze prowadzone są w nieznacznym odsetku rodzin. Jest to o tyle alarmujące, że właśnie dom jest najlepszym miejscem do formowania postaw seksualnych i wpływa na powstawanie nie tylko przekonań, ale i zachowań seksualnych. Od wielu lat apeluje się o potrzebę oddziaływań wychowawczych w rodzinach, jednak efekty są nikłe. Na podstawie obserwacji można stwierdzić, że obecnie właściwie przygotowujemy przyszłych rodziców do spełnienia ich roli i można wyrazić nadzieję, że młodzież w przyszłości świadomie przyjmie te role. Innym powszechnym zjawiskiem jest zagubienie w systemie wartości i w obiektywności zagadnień seksualnych. Zdania autorytetów bywają nader sprzeczne, a ponadto różnice zdań bywają łączone ze światopoglądem autorytetu, co prowadzi do niekorzystnych napięć. Jeżeli np. lekarz podkreśla negatywne następstwa samozaspokajania się, to z pewnością przypnie mu się etykietkę „klero-rykała” lub „zacofanego”, choć sąd jego wynikał z zupełnie innych źródeł. Z drugiej strony naciska się lekarzy zajmujących się seksuologią, aby przyjmowali pozycje wartościujące etycznie swych pacjentów, słuchaczy czy czytelników. Usiłuje się w ten sposób mieszać granice kompetencji. Innym mankamentem jest brak przeszkolonych wychowawców, a w konsekwencji wychowaniem seksualnym

zajmują się ludzie o bardzo zróżnicowanej wiedzy, przygotowaniu i motywacji, co niekiedy przyczynia się do powstawania urazów i błędnych przekonań.

II. Podstawy ogólne wychowania seksualnego

Przed odpowiedzią na pytanie — jak i co należy robić w wychowaniu seksualnym? — należy najpierw odpowiedzieć na pytanie: po co wychowanie seksualne? jaki jest jego cel?

Płeć, seksualizm, erotyzm są cechami egzystencji człowieka ściśle związanymi z jego podstawowymi potrzebami: rodzicielską, potrzebą miłości, bezpieczeństwa i samookreślenia. Z jednej więc strony są podstawą komunikacji między ludźmi o odmiennej płci. Wychowanie seksualne zatem prowadzi do właściwego samookreślenia się i samorozwoju osobowości, do właściwych kontaktów między płciami wynikających ze specyfiki różnic między nimi, potrzeby tworzenia wspólnoty małżeńskiej, erotycznej, rodzinnej. Aby te cele mogły być zrealizowane, wychowanie seksualne winno obejmować integrację płciowości, seksualizmu i erotyzmu z osobowością, z systemem wartości. Celowi temu między innymi służy uświadczenie seksualne. Należy je rozumieć jako podanie minimum niezbędnej wiedzy o płciowości, psychofizjologii seksualnej, płodności, erotyzmie, ewolucji rozwoju psychoseksualnego i rozwoju związku, typowej patologii seksualnej, różnicach między płciami, typowych konfliktach i nieporozumieniach. Większość zaburzeń seksualnych, zahamowań, konfliktów wewnętrznych i konfliktów między partnerami opiera się o niewiedzę. Nie można zatem pomijać uświadczenia, jakkolwiek uświadczenie seksualne jest jedynie częścią wychowania seksualnego i z pewnością nie powinno być z nim utożsamiane. Inną sprawą jest rozwijanie samoświadomości seksualnej tzw. świadomości swej psychofizycznej odrębności płciowej, odmienności roli seksualnej. Z tym wiąże się kształtowanie odpowiedzialności za własne zachowania i rozwój seksualny, jak również współodpowiedzialności za inne osoby, z którymi tworzy się wspólnoty i więzi seksualne. Tu istotne jest podkreślanie inności rozwoju psychoseksualnego płci, inności struktur psychoseksualnych oraz inności następstw i konsekwencji życia seksualnego.

Specyficzną formą kształtowania odpowiedzialności i dojrzałości jest formowanie samoopanowania seksualnego nie jako ograniczenia lub wyrzeczenia, ale jako koniecznego warunku dla właściwego rozwoju psychoseksualnego, wartości koniecznej w budowaniu wspólnoty, a zarazem wzbogacającej *ars amandi*. Warto to podkreślić, bowiem samoopanowanie seksualne bywa utożsamiane z opóźnianiem inicjacji seksualnej lub z unikaniem samozaspokajania (samogwałtu), a nie dostrzega się np. jego wartości dla wysokiej kultury współżycia. Większość problemów seksualnych między partnerami

wynika z niezdolności do samoopanowania seksualnego i sterowania swymi reakcjami seksualnymi. Samoopanowanie seksualne jest również wartością w rozwoju osobowości i wyzwala z powszechnego przesądu, że seks jest siłą „której nie można się oprzeć”, irracjonalną i ślepą namiętnością rządzącą się własnymi prawami.

Ważny cel wychowania seksualnego stanowi formowanie widzenia „my”. Seks, erotyzm zawsze łączą się z partnerstwem, służą przecież ponadjednostkowym celom. Na tej drodze szczególnie znaczenie posiada formowanie świadomości celu i sensu współżycia seksualnego jako zaspokajającego różne potrzeby: rozwoju, miłości, bezpieczeństwa, więzi, przyjemności, rodzicielstwa. Jest to o tyle istotne, że spotyka się dwa typowe zniekształcenia sensu współżycia: felicytologiczne, kiedy dominuje zasada przyjemności lub sublimowane, kiedy widzi się jedynie „duchowe cele”.

Również istotne jest formowanie świadomości ewolucji miłości, więzi erotycznej i seksualizmu, życia małżeńskiego. Niewiedza o typowych przemianach w czasie i związanych z wiekiem prawidłowości przyczynia się często do traktowania młodzieńczych odczuć i reakcji jako punktu odniesienia i tęsknoty (mit „przemijania miłości”, koniecznego „wygasania namiętności” itp.). Jeżeli natomiast ukaze się cechy typowe dla danego okresu życia i trwania związku, wówczas powstaje psychiczne nastawienie co do konieczności zmian w intensywności przeżyć i doznań seksualnych, zmiany potrzeb zaspokajanych dzięki współżyciu seksualnemu. Pierwsza faza związku bywa intensywnie nastrojowa, uczuciowa, a współżycie seksualne służy poznawaniu się i tworzeniu przystosowania seksualnego. W późniejszym okresie zmienia się struktura uczuciowa, a współżycie seksualne przybiera charakter bardziej więziotwórczy w sensie psychicznym. Ta zmiana jest oczywista i każda faza życia we dwoje ma inne wartości i znaczenia. Toteż należy się starać o przystosowanie wychowania seksualnego do faz rozwoju psychoseksualnego. Przypomnijmy, że każda z tych faz ma swoje prawidłowości i w istotny sposób wpływa na zachowania i przeżycia w fazie późniejszej. Stąd tak ważne jest dostosowanie form, jakości i treści wychowania do każdej z tych faz. Nie omawiamy tu tych faz, gdyż dane można znaleźć w piśmiennictwie, ale dla przypomnienia podaję, że wyróżnia się następujące fazy rozwoju psychoseksualnego: 1. okres płodowy; 2. okres diady matka-dziecko (0—3 lata); 3. okres edypalny (3—5 lat); 4. okres zabaw (5—7 lat); 5. okres latentny, szkolny (7—9 lat); 6. okres przedpokwitaniowy (9—11 lat); 7. okres wczesnego dojrzewania (11—15 lat); 8. okres dojrzewania (15—20 lat); 9. okres dojrzałości (21—50 lat); 10. okres przedpokwitaniowy (45—55 lat, zależnie od cech indywidualnych); 11. okres przekwitaniowy (45—55 lat, zależnie od cech indywidualnych); 12. okres poprzekwitaniowy (50 i więcej lat).

Nieprawidłowy lub zaburzony przebieg wcześniejszych faz rozwojowych może wywierać dalekosiężne skutki. Jeżeli np. w okresie edypalnym istnieje brak kontaktu z ojcem, który jest stale poza domem, lub rodzice nie pomogą w rozwiązaniu konfliktu edypalnego, wówczas może powstać słaba identyfikacja z płcią własną lub też konfliktowa więź z płcią odmienną. Inny przykład: jeżeli w okresie zabaw stłumi się przejawy ciekawości seksualnej, ukarze „zabawę w doktora”, uniemożliwi dziecku kontakt z rówieśnikami, aby uchronić „przed złym środowiskiem”, wówczas może zaburzeniu ulec proces uspołecznienia, co z kolei zakłóca nawiązywanie więzi, a ukarana ciekawość seksualna może prowadzić do odczuwania sfery seksu jako „owocu zakazanego” lub czegoś złowrogiego, niebezpiecznego, brudnego itp. Często analiza zaburzeń i zahamowań seksualnych pozwala rozpoznać wczesnodziecięce tło tych zaburzeń. W naszych rozważaniach nie będziemy interesowali się tymi wczesnymi fazami rozwoju, podobnie jak i fazami powyżej okresu dojrzewania. Należy widzieć jednak rozwój psychoseksualny jako proces ciągły i stopniowy, kiedy poprzednia faza rozwoju ma wpływ na dalsze. Wychowanie seksualne winno mieć charakter ciągły, oparty o współpracę środowiska rodzinnego, oświatowego (a w przypadku katechezy także duszpasterskiego).

Rozwój psychoseksualny przebiega w wyniku oddziaływań środowiska rodzinnego, oświatowego, kultury masowej, środowiska rówieśniczego oraz świadomego samorozwoju. Chciałbym szczególnie podkreślić ten ostatni mechanizm, bowiem często spotykam przykłady winienia środowiska za swoje trudności, a zapomina się o tym, że jednak i człowiek ponosi sam odpowiedzialność za swój rozwój i ma na niego wpływ. Samorozwój osobowości może przełamać błędy wychowawcze i braki, a wtedy osobowość nie jest skazana na determinizm poprzednich faz rozwojowych. Jedynie w szczególnych przypadkach konieczna jest pomoc terapeutyczna, psychokorekcyjna lub uświadamiająca w celu przełamania barier i trudności wynikających z błędnego procesu wychowania. W zasadzie wychowanie seksualne winno zmierzać do tego, aby każdy podjął się trudu samowychowania i samookreślenia, biorąc odpowiedzialność za swój rozwój i dokonywane wybory. Wychowanie natomiast winno ułatwić podejmowanie tych wyborów poprzez ukazanie ich następstw.

III. Wychowanie seksualne w poszczególnych klasach

Po ogólnym omówieniu wybranych zasad wychowania seksualnego przechodzę do propozycji wychowania w poszczególnych klasach. Propozycja ta jest wynikiem własnych obserwacji i przemyśleń oraz analizy dostępnych programów wychowania. Ogranicza się ona do wskazówek, co winno być omawiane i analizowane w po-

szczególnej klasach, a nie jak powinno być to robione. Dokładniejsza analiza przekroczyłaby ramy artykułu i wymagałaby opracowania książkowego. Wychowawcy, którzy są wyspecjalizowani w kontaktach z młodzieżą w określonym wieku, sami najlepiej wiedzą, jaka forma przekazu jest optymalna. W zasadzie im starszy wiek wychowanka, tym więcej winno być dyskusji i samodzielnej pracy. Młodzież licealna powinna sama umieć dyskutować o swoich sprawach, a wychowawca mógłby być moderatorem tych dyskusji. Natomiast w klasach młodszych większe znaczenie ma wykład, ilustracja, autorytet wychowawcy. W wychowaniu seksualnym szczególnie istotna jest wrażliwość i delikatność w przedstawianiu tych zagadnień. Być może większe znaczenie ma postawa wychowawcy niż prezentowane przez niego poglądy.

Klasa 1

1. Części naszego ciała

Jest to okres rozwoju tzw. latenty, kiedy sprawy seksu nie wiążą się z określonymi emocjami, są „naturalne”. Oswojenie się wówczas z nazewnictwem biologicznym poszczególnych części ciała sprzyja powstaniu właściwego słownictwa oraz traktowaniu poszczególnych części ciała jako równie naturalnych i normalnych. Niepotrzebne i szkodliwe są natomiast określenia tzw. zastępcze lub zdrabniające, bowiem sztucznie ukierunkowują uwagę na sfery płciowe poddane innym zasadom językowym. Części ciała można omówić np. przy pokazaniu obrazu nagiej pary (Adam i Ewa, Dafnis i Chloe itp.).

2. Życie rodzinne w przyrodzie

Istnieje wiele książeczek dla dzieci, ilustracji pokazujących rodziny zwierzęce. Uczą one powszechności życia rodzinnego w świecie przyrody, różnicowania ról poszczególnych osobników. Istnieją również piękne opisy w książkach ukazujące codzienność rodzin zwierzęcych. Już tu istnieje jednak konieczność ukazania fundamentalnej różnicy między rodzinami zwierzęcymi a ludzkimi, które sterowane są innymi prawidłowościami.

3. Nasza rodzina

Omawia się poszczególnych członków rodziny, odmiennosć ról, charakterów, porównuje się własne rodziny z innymi. Nie może to jednak zmierzać do oceniania czy wartościowania, nie może też wzbudzać zazdrości czy rozgoryczenia. Chodzi o podkreślenie dobrych i wartościowych zachowań, odmiennosć, tolerancji wobec tej odmiennosć. Już tu może powstać odczucie, że taka różnorodność stylu życia rodzin i ich członków wynika z możliwości wpływu na własne życie, że można kształtować życie rodzinne.

K l a s a 2

Zapłodnienie i rozwój

Ukazuje się powszechność życia powstającego na różnej drodze, ewolucję od najbardziej podstawowych form rozmnażania do formy spotykanej u ssaków, a wreszcie u człowieka. Następnie omawia się formy rozwoju poczętego życia. Są dwa podstawowe cele tego tematu:

- powszechność powstawania i rozwoju życia w przyrodzie, której człowiek jest częścią,
- podobieństwo człowieka do świata przyrody ujawnia jedynie fragment prawdy o człowieku, inne bowiem rządzą mechanizmy i motywy w doprowadzaniu do życia, inne jest znaczenie rozwoju tego życia, inne są też cele powstającego życia u człowieka rozwijającego swą osobowość.

K l a s a 3

Przyjaźń

W okresie przedpokwitaniowym szczególną rolę w rozwoju psychoseksualnym zaczynają spełniać grupy równieśnicze. Każda z nich określa styl swych kontaktów np. wspólne spędzanie wolnego czasu, sportowa rywalizacja, smakowanie „owoców zakazanych”, jednoczenie się wokół społecznych wzorców, wspólna nauka, koleżeństwo, przyjaźń. Omawianie istoty przyjaźni jest szczególnie istotne, wskazuje się na to, co się dzieje w kontaktach między ludźmi, jakie motywy skłaniają nas i innych do przebywania z sobą. W tym kontekście przyjaźń jawi się jako piękna i wartościowa cecha, będąca szkołą poświęcenia i altruizmu, wstępem do trwałych przyjaźni w przyszłości, jak również do związku zakochanych, który także winien opierać się o przyjaźń. Podkreślanie istoty przyjaźni, mobilizowanie do niej, wzmacnianie jej przejawów, ukazywanie wielkich przyjaźni w życiu wybitnych ludzi spełnia swoje znaczenie wychowawcze. Jednocześnie pomaga w przezwyciężaniu poczucia osamotnienia i izolacji, które w tym wieku może dokuczać.

K l a s a 4

Zróżnicowanie płciowe

W okresie przedpokwitaniowym (u części młodzieży w zaczynającym się okresie wczesnego dojrzewania) istotne staje się uświadczenie faktu zróżnicowania płciowego przebiegającego na wielu poziomach: genetycznym, chromosomowym, somatycznym i psycholo-

gicznym. Dzięki temu odslania się tajemnica płci, która w tym okresie często wiąże się z wzajemnym niezrozumieniem i brakiem wyrozumiałości, z poczuciem obcości. Ukazuje się również pewną odmienność rytmu dojrzewania obu płci oraz ujawniają się mechanizmy wzajemnych odnośzeń w tym okresie.

K l a s a 5

Jest to okres wczesnego dojrzewania seksualnego, a różnice w dojrzałości między płciami mogą w tym okresie utrudniać proces porozumiewania się. Jednocześnie szereg przemian biologicznych napawa niepokojem, rodzi pierwsze poważniejsze kompleksy związane z budową i wyglądem.

W tym okresie wskazane jest omawianie odmienności budowy między płciami i inność znaczenia fizjologicznego tej budowy. Ukazuje się również specyfikę indywidualną tzn. jak różne są kolory oczu, włosów, wymiarów ciała, podobnie też zróżnicowane są cechy budowy u poszczególnych ludzi.

Ważnym tematem są przejawy płciowości. Jest to istotne zagadnienie, bowiem przejawy te mogą wywołać szok, niepokój, uczucie wstrętu. Podkreśla się typowe przejawy płciowości i ich wartość jako rozwijającej się dojrzałości męskiej i kobiecej. Kiedy spotyka się opór wobec własnej płci, chęć bycia inną płcią itp., warto ukazać wartość akceptacji siebie i szukanie drogi dla siebie.

Przy omawianiu higieny ciała, podkreśla się potrzebę troski o własne ciało, naturalne traktowanie jego widocznych przeobrażeń. Zasad higieny jest w zasadzie niewiele, ale często są nieznane i niedbywane, warto więc przypomnieć.

Nie można pominąć zagadnienia potrzeby bliskości i pierwszych napięć wynikających z samotności. Przeobrażeniom biologicznym zaczynają towarzyszyć psychiczne i warto wówczas podkreślić naturalność pojawiającej się potrzeby bliskości, która jest wyrazem konieczności oswojenia z odmiennością płci. Szczególnie istotne jest tworzenie grup koleżeńskich, a przedwczesne tworzenie par staje się zawężeniem w poznawaniu płci odmiennej.

K l a s a 6

Głównym tematem na tym poziomie staje się związek między mężczyzną a kobietą (przyjaźń, małżeństwo, rodzina). Ukazuje się zróżnicowanie tych więzi, ich piękno, ale i zarazem stopniowe dojrzewanie do nich. Już w tym okresie mamy wpływ na jakość i rodzaj tych związków w przyszłości przez widzenie własnej w nich roli, przez określanie naszego stosunku do płci odmiennej i sposób jej traktowania. Można wówczas też odpowiedzieć sobie na pytanie, jakie cechy tych więzi chciałbym (chciałabym) mieć na przykładzie moich rodziców, znajomych, a jakich chciałoby się uniknąć.

K l a s a 7

W tej klasie ukazywać winno się panoramę seksu w jego wymiarze biologicznym (budowa, gruczoły, hormony płciowe, drugorzędne cechy płciowe), psychologicznym (różnice psychiczne między płciami, zwłaszcza odmienność psychoseksualna), kulturowym (tradycje, obyczaje, style bycia) oraz noetycznym. Podstawowym celem jest ukazanie tej wielorakości i równorzędności wszystkich wymiarów, bowiem dominuje biologiczny stereotyp widzenia płci i seksualizmu, lub noetyczny. Tak więc męskość-kobiecość winna być ukazana jako wypadkowa tak różnorodnych mechanizmów i determinant, a równocześnie jako zadany proces wielorakiego rozwoju.

K l a s a 8

Przypada ona na okres o decydującym znaczeniu w procesie rozwoju psychoseksualnego. Jednocześnie istnieje w nim silne napięcie pomiędzy odczuwanymi potrzebami, stopniem dojrzewania biologicznego a nieukończonym rozwojem psychicznym, normami i zasadami zinternalizowanymi a lansowanymi przez środowisko i napieranymi przez podświadomość. W tym okresie „szczególnej troski wychowawczej” należy znacznie więcej miejsca poświęcić zagadnieniu wychowania seksualnego i ukazać wagę brania na siebie odpowiedzialności za swoją przyszłość. Należy poruszyć następujące tematy.

1. Prawidłowości współżycia seksualnego

W tym czasie powstaje coraz większe napięcie między potrzebami seksualnymi a ich ograniczaniem, formuje się również motywacja współżycia seksualnego. Często są pytania: kiedy należy współżyć? Jaki wiek jest wskazany? Potrzebne jest ukazanie współżycia od strony warunków, jakie muszą być spełnione, aby możliwa była inicjacja: miłość, dojrzałość biologiczno-psychologiczno-społeczna, wzajemna odpowiedzialność, wiedza o psychofizjologii współżycia i płodności, oraz zgodność z wyznawanym systemem wartości.

Również ważne jest omówienie praw rządzących pierwszymi stosunkami seksualnymi — prawa pierwszych połączeń i generalizacji, które warunkują całe przyszłe życie seksualne. Warto zatem podkreślić, że już wtedy określamy naszą przyszłość seksualną, ponieważ jest to silny mechanizm determinujący.

Niewłaściwe natomiast w wychowawczego punktu widzenia wydaje mi się naciąganie argumentów do przekonań, straszenie chorobami wenerycznymi, nieszczęśliwą przyszłością, zapewnianiem, że współżycie przedmażeńskie musi prowadzić do nieudanego małżeń-

stwa. Są to nieautentyczne motywy pozbawiające zaufania słuchaczy, którzy mogą przecież znać zupełnie odmienne przykłady.

Warto również podkreślić odmiennosć motywacji współżycia między płciami w tym wieku i pozorność osławionego „dowodu miłości”.

2. Płodność

W zasadzie w tym okresie winna być znana nie tylko fizjologia płodności, ale i umiejętność jej określania. Jednocześnie należy zaznaczyć, że tak często jeszcze są rozpowszechnione metody niewłaściwe i nieskuteczne. Nie ma potrzeby analizowania wszystkich metod, ale istotne jest poznanie zjawiska płodności i umiejętność jej określania. Jednocześnie płodność winna być ukazana w ramach rodzicielstwa, świadomego wyboru, wartości.

3. Choroby weneryczne

Wystarczy krótko zasygnalizować ich istnienie i przebieg oraz wskazać niewłaściwość ich bagatelizowania. Niewskazane jest rozbudowywanie tego zagadnienia.

4. Samozaspokajanie się

Należy zaznaczyć odczuwanie takiej potrzeby oraz można omówić powstawanie kompleksu onanistycznego i poczucia niższości lub przeciwnie — lekceważenie i utożsamianie z normą psychoseksualną. Należy podkreślić zróżnicowanie przyczyn, form i następstw samozaspokajania się. Jedne przyczyny i formy z punktu widzenia psychoseksualnego nie dają żadnych następstw, inne natomiast prowadzą do zaburzeń (nałogowe, przymusowe, natrętne, z rozbudowaną wyobraźnią, skomplikowane „technicznie”). Należy również wskazać, że zbyt często jako następstwa widzi się zboczenia i nerwice seksualne, a tymczasem istotniejsze jest powstawanie postawy autoerotycznej czyli ukierunkowywanej na własne doznania i przyjemności.

5. Znaczenie alkoholu i nikotyny

Należy podkreślić ścisły ujemny związek między zdrowiem seksualnym (płodnością, zdrowym potomstwem, sprawnością seksualną, trwaniem temperamentu) a używaniem alkoholu i paleniem papierosów. Następstwa mogą mieć charakter trwały.

6. Homoseksualizm

Istnieje obecnie wielkie zagubienie w tym zagadnieniu. Wskazane jest podkreślenie zróżnicowania form i przyczyn homoseksualizmu, który może mieć genezę w uwiedzeniu, zabawie, początkowo

nieświadomej, lub też sięga w głęboką przeszłość, w okres dzieciństwa. Stąd są różne formy i głębokości homoseksualizmu. Wskazana jest postawa zrozumienia wobec ludzi objętych tą innością psychoseksualną, nie można natomiast ulegać ich potrzebom „dowartościowania”. Rozumienie nie oznacza akceptacji i uznania homoseksualizmu za równorzędnego orientacji heteroseksualnej.

7. Kompleksy

Należy zaznaczyć, że istniejące kompleksy budowy, wyglądu, niepokoje o swoje braki są bardzo rozpowszechnione w tym wieku i później samoistnie mijają. Również z punktu widzenia seksuologicznego taka czy inna budowa nie ma istotnego znaczenia dla jakości współżycia, podobnie braki urody nie przesądzą o przyszłości danej osoby. Należy zaznaczyć, że więcej problemów wynika z obraźni i lęku niż z realizmu.

8. Skrzywienie postaw wobec „Ja” seksualnego

U młodych dziewcząt przejawia się narcyzm. Świadome swej rozkwitłej kobiecości i jej oddziaływania zaczynają wartość kobiecą utożsamiać z ciałem. Istota kobiecości polega jednak również na wartościach psychicznych. U młodych mężczyzn natomiast pojawia się fallizm. Utożsamiają oni często seksowność i męskość ze sprawnością seksualną. U innych występuje nieśmiałość, przejaw kompleksów człowieka, który własną wartość widzi jedynie z perspektywy seksualnej. Poczucie niższości przejawia się również u osób z zaburzeniami seksualnymi.

9. Więź erotyczna jako spotkanie z drugim człowiekiem

Należy wskazać niebezpieczeństwo rozwoju postawy instrumentalnej, kiedy drugą płć widzi się jako przedmiot, narzędzie, a zapomina o jej ludzkiej godności, przeżyciach, potrzebach. Należy ukazać spotkanie seksualne jako spotkanie nie z płcią, ale z człowiekiem o odmiennej płci.

10. Radości i smutki

Częste bywają załamania i dramaty uczuciowe młodych par. Należy je widzieć jako okres „prób i błędów” we wzajemnym poznawaniu się i w tworzeniu więzi, jako cenę, którą się często płaci za niezajomość siebie i drugiego człowieka, za złudzenia czy „myślenie życzeniowe”. Porzucenie, świadomość oszukania nie przesądza o wartości tej osoby, gdyż nie można widzieć siebie z perspektywy krzywdy czy spojrzenia drugiej osoby.

11. Cel i sens współżycia seksualnego

Ukazanie wszechstronności współżycia w zaspokajaniu różnych potrzeb ludzkich staje się zadaniem wychowania w tym wieku.

12. Etos seksualny

Jest to okres formowania postaw i wartości będących drogowskazami we wzajemnych kontaktach między płciami i w określaniu przyszłości. Wychowawca powinien pomóc w budowaniu takiego etosu, w którym seks, płciowość, erotyzm są wartościami w hierarchii wartości.

Klasy 9—10

W zasadzie program winien obejmować zagadnienia poruszane w klasie 8 różniąc się jedynie stopniem intensywności podejmowania poszczególnych zagadnień oraz charakterem dyskusji, omawianiem lektur, filmów, programów TV itp.*

L'ÉDUCATION SEXUELLE DANS LE PROGRAMME DE L'INSTRUCTION

La nécessité d'une éducation sexuelle avérée est née du fait qu'on est passé de l'attitude de répression à l'attitude de valorisation de la sexualité. Il existe en Pologne plusieurs éléments qui favorisent l'éducation sexuelle. Ce sont: une grande demande sociale, l'intérêt manifesté par le système scolaire et les mass media, le développement du journalisme, la faiblesse des traditions puritaines.

L'ouvrage a pour but de présenter le programme de l'éducation sexuelle dans les différentes classes de la décennie, basé sur les recherches et les expériences de l'auteur. Le programme proposé est de caractère intégral et lie la sexualité, le sexualisme, au développement de la personnalité, de l'union entre partenaires et du système de la valeur.

---

* Bibliografia: R. Borrmann, *Jugend und Liebe*, Leipzig 1966; J. Burt, *Education for Sexuality*, London 1975; L. Eidelberg, *Encyclopedia of Psychoanalysis*, London 1968; A. Forel, *Zagadnienia seksualne*, Kraków 1914; S. Freud, *Sexuality in the Aetiology of the Neuroses*, London 1962; S. Freud, *Civilization and Its Discontents*, London 1961; P. Klinger, *Vita sexualis*, Łódź 1932; M. Mead, *Kultura i tożsamość*, Warszawa 1978; J. Money, *Handbook of Sexology*, Amsterdam 1977; I. Pondelicek, *Sexualni zrani mladeho muze*, Praha 1977; R. Rogers, *Sex Education*, Cambridge 1974; C. Stoll, *Sexism*, London 1973; H. Szewczyk, *Sexualität*, Berlin 1978; *Seks i wychowanie*, Warszawa 1974.